

Uit de hand gelopen hobby 3

Om te beginnen: een 'geen dag zonder lijn'-tekening naar een schilderij van Michiel Sweerts.

Wat is dit voor schouwspel, vraag je je misschien af. Wat voor wereld wordt hier ontsloten? Toen ik, op zoek naar voorbeelden ter oefening in anatomie, het schilderij van Sweerts voor het eerst zag, moest ik goed kijken; wat gebeurt hier? Op de gulden snede, dat lijnenspel in het linker beneden kwadrant, knijpt een figuur met een witte doek rond het hoofd, de neus dicht.

Het kind ernaast legt zijn hand op de buik van de jonge vrouw die daar ligt. Is zij ziek; gestorven? Een oudere vrouw met een sluier troost het kind, streelt zijn krullen en veegt met de linkerhand haar tranen weg. Is de wanhopige man links de echtgenoot van de vrouw?

Het schilderij dat me intrigeert en model voor vinger- en handoefening moest zijn, heet "De pest in Athene"; het hangt in het Museum of Art in Los Angeles. De schilder is

Michiel Sweerts. Hij werd geboren in 1624 te Brussel en overleed in 1664 in Goa, Indië. Van zijn tweeëntwintigste tot achtentwintigste verbleef hij in Rome. Het schilderij van de epidemie van 429 voor onze jaartelling waarbij onder anderen Pericles omkwam, is waarschijnlijk in 1652 in Brussel of Amsterdam tot stand gekomen.

Als je de architectuur op het schilderij bekijkt, ben je eerder geneigd aan Rome dan aan Athene te denken. Het zal bij Sweerts niet opgekomen zijn dat de architectuur van bijvoorbeeld het Parthenon of de toegangspoort van de Propyleeën wezenlijk anders is dan het basilicale type van het gebouw rechts op de achtergrond dat ik op mijn tekening hoogstens wat atmosferisch heb aangestipt, maar dat je op een reproductie scherper ziet.

Het gebouw bij Sweerts. Vergelijk het met de Propyleeën:

Onder andere naar aanleiding hiervan kwam weer eens de vraag bij me op: wat valt over weergave van de werkelijkheid in de kunst te zeggen?

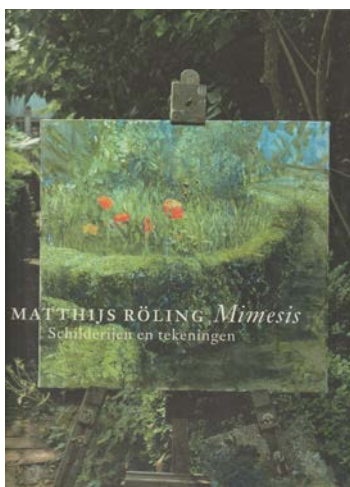
Is *de* ideale weergave van *de* werkelijkheid mogelijk? Een ideale weergave van *de* werkelijkheid? Een ideale weergave van een werkelijkheid? Of slechts - nou slechts? - een weergave van een werkelijkheid? Aan de hand van deze opeenvolgende vragen

doorlopen we vier stadia; het eerste is dat van de onmiskenbare norm, het laatste biedt een onbeperkte speelruimte.

Hoe definieerde succesvol schoolboekenschrijver Lodewick kunst? Diens woorden schoten mij te binnen omdat ook hij het over werkelijkheid heeft: “het scheppen van een nieuwe, geïntensiveerde werkelijkheid, die ons overtuigt en ontroert, en die blijvende waarde bezit.” Lodewick stipt in zijn omschrijving geloofwaardigheid, aannemelijkheid aan, stellig een *conditio sine qua non*, maar dat terzijde.

Sonja Witstein, een andere neerlandicus, noemde de kunstenaar “de schepper van een werkelijkheid die een idealisering is van de actuele.” Die idealisering van Witstein duidt op een normatieve benadering; zij schreef over poëzie in de Renaissance.

Een boek in onze boekerij draagt de titel *Mimesis*. Dit oorspronkelijk Griekse woord betekent: “uitbeelding van de werkelijkheid in het kunstwerk.”

Mimesis, een tentoonstellingscatalogus, gaat over de schilderijen en tekeningen van Matthijs Röling, die tot de belangrijkste naoorlogse figuratieven behoort. Laurens Balkema interviewt hem: “(...) De kunstenaar heeft als hoogste plicht om de menselijke natuur te verzoenen met de natuur van God, zo lees ik in jouw tekst, Matthijs.”

Daar sta ik nog steeds achter. Binnen het schilderij hebben we de macht om de natuur te eren zoals God of de goden haar bedoeld hebben. De natuur is in werkelijkheid een strijdtooneel, dat weten we. De schepsels vreten elkaar op. Door ingrepen van de mens wordt het alleen maar beroerder. Maar in de kunst kunnen we boven de natuur uitgaan. Dat is de les van de renaissance: elementen uit de werkelijkheid gebruiken, maar ze verenigen in een hogere harmonie, waarin alle ellende overwonnen is. Het paradijs zichtbaar maken. Dat is de verzoening.

Ideale weergave van een werkelijkheid, vooral van de natuur; als ik het goed zie, is dat het streven van Matthijs Röling.

In tegenstelling tot Witstein en Röling claim ik – en ik ben niet de enige - alle ruimte: weergave van een werkelijkheid, ik wil aannemen dat het daarom gaat.

In de twaalf “Zinderende krachtmetingen” heb ik de mythologische werkelijkheid geregeld naar mijn hand gezet, bijvoorbeeld in de krachtpatserij met het Erymantische everzwijn dat Heracles in het uniform van een Amerikaanse soldaat de Oval Room binnenvoert:

Maar nergens heb ik de getrainde held zo vrijmoedig in de wereld van de verbeelding gedwongen als in de strijd om de hengsten van Diomedes. Het verhaal komt hierop neer: Diomedes, de koning van Thracië, bezat vier zwarte, vuurspuwende paarden. Die voederde hij met de lichamen van zijn tegenstanders en vreemdelingen. Eurystheus gaf Heracles opdracht die paarden te vangen en naar zijn hof te brengen. Onze held rekende af met Diomedes en zette hem als voer aan zijn paarden voor.

Al direct bij mijn plannen omtrent het decor ging ik de mist in op de wijze van Michiel Sweerts. Ik bezat reproducties uit een boek over Vitruvius en uit een leerzaam werk over perspectieven door Andrea Pozzo. De houtskooltekening voor het decor zag er op een liggend paneel, 40 bij 50 cm, zo uit:

Moest dit het paleis van Diomedes worden?

Het schouwspel van de vastgesnoerde koning en zijn vier paarden zou, realiseerde ik mij, een akelig gepietepouter worden. Daarom besloot ik me tot het middengedeelte te beperken, dit enigszins strak te trekken, op te blazen en als ondertekening aan te brengen op een tweede paneel van 40 bij 50 cm, ditmaal staand. Hierbij beperkte ik me tot slechts tien rondbogen, vijf beneden aan de rand van de arena waar Diomedes vastgebonden is en vijf op de eerste verdieping met ook daar het nodige theater, al zag ik nog niet direct hoe de crisis van beneden op dat hogere niveau tot een uitbarsting zou kunnen komen. Ja, opwindend theater moest het worden, dus concentreerde ik me op de mise-en-scène van de dramatische balans tussen enerzijds de tiran beneden, die door zijn paarden opgevreten wordt en anderzijds de personages boven die desperaat en

volslagen in verwarring zijn. En op dat moment doemde in mijn fantasie de koningin op, in tentakels van angst en gebroken van smart, met naast haar – ja, waarom ook niet - een oud-Griekse politiecommissaris die door plotselinge machtsbegeerte geprikkeld de coup d' état in zijn voordeel wil voltooien.

Het decor in mijn beschrijving is nog in statu nascendi. Ik zinspeelde er al op, ik maakte de fout van Michiel Sweerts: de achtergrond met de bogen was een detail van een sterk op het Colosseum lijkend bouwwerk in plaats van een fragment van het Parthenon. Daar ben ik me, de juiste kleuren zoekend en laag over laag strijkend mee gaan bezighouden.

Het complete handboek voor paardenliefhebbers ligt op de tekentafel, ik maak schetsjes; hoe moet ik de bloeddorstige uitvoerders van het doodvonnis uitbeelden? Je zou bij het zien van de tot wreedaards gemaakten, denk ik, moeten kunnen “horen” welke geluiden ze voortbrengen. Briesend snellen twee paarden van links toe en de twee andere steigeren van rechts het toneel op. Ik teken de paarden, knip ze uit en schuif ze over de tekening waarop de van alles beroofde koning al door Heracles ligt vastgeketend. Theater op de tekentafel:

Het einde van Diomedes. Met dun houtskool teken ik de koning en de paarden binnen een rechthoek van 20 cm hoogte, en 35 in de breedte op het paneel. Dit is wel het zwartste Heracleswerk, denk ik, de laatste minuut van een paranoia-lijder. Is de diagnose van 's konings ziekte zo simpel? Het zou me niet verbazen, want welke krantenlezer, of journaalvolger weet het niet? De despoten doen het alleen al in hun broek bij de gedachte aan een confrontatie met hun critici; in tal van gevangnissen zitten journalisten, wetenschappers en politici die hen door hebben.

Als Diomedes hoort dat Heracles hem voor zijn wreedheden ter verantwoording komt roepen, haast hij zich een leger van getrouwen op de been te brengen, maar de held weet dat handjevol hielenlikkers uiteen te jagen en in het paleis stormt hij naar de troonzaal waar hij Diomedes te lijf gaat. Die is voor Heracles geen partij en binnen de kortste keren draagt hij de uitgeschakelde koning naar het binnenplein en bindt hem met riemen vast aan de rand van de executieplaats .

Wat in de enkele ogenblikken hierna gebeurt, zie je op het schilderij waar ik tracht mijn werkelijkheid van de mythe weer te geven. Een cipier heeft de drie gevangenen die

reeds als avondlijke spijs voor de paarden waren bereid, vrijgelaten. De oudste, een vluchteling zit verdwaasd op de rand van het balkon, hij heeft de dood in de ogen gezien, maar is ontkomen. Zal hij dit ooit begrijpen: de wrede alleenheerser die daar nu machteloos ligt? Zijn jongste zoon heeft een ladder bemachtigd, zodat het drietal zich uit de voeten kan maken, maar de andere zoon, door die plotselinge bevrijding van zijn zinnen beroofd, tuimelt in opperste verwarring voorover van de ladder.

Op het balkon is de koningin naar voren gestrompeld; voor dit ogenblik is ze een leven lang bang geweest, het noodlot, onontkoombaar. Dienaren en zelfs de slaven hebben zich tegen haar gekeerd, haar dierbaarste sieraad, haar gekrulde zwarte haren zijn met scharen wreed afgeknipt, daarna is ze kaalgeschoren, haar gouden kleed is open gescheurd en ruwe handen hebben haar bezoedeld. Ze ziet haar echtgenoot beneden. "De schepselen vreten elkaar op." De ontluistering kan niet completer. Begint daar iemand te zingen? Wat hoort ze, links? Een overslaande stem?

Wie is de functionaris die daar zijn mond opent om iets te zeggen? Een hoge ambtenaar, iemand die we vandaag een politiecommissaris zouden noemen? Een minister, een senator? Hij heeft plakkerige handjes, een te hoge stem. Zijn ijdele woorden gaan in het getier uit de gangen achter hem verloren. Dan schrikt hij. Beneden bestookt zijn belangrijkste politieke rivaal hem met verwensingen.

Hij is de temperamentvolle onderkoning van Thracië, hij begint met schelden en verwensingen: "Jij stakkerd, jij hypocriet, krijg steenpuisten! Bereid jij je ook maar voor op de paarden. Ik zal jou voor de krijgsraad slepen, vanavond nog, reken daarop. Onaanvaardbaar, volstrekt onaanvaardbaar dat jij je uitroept tot koning!"

Daar staat Heracles, koud als een beeld, de Hercules van Farnese, in de huid van de leeuw van Nemea en met de knots waarmee hij afrekende met de Hydra van Lerna, de held der helden, huiveringwekkend en onkwetsbaar. Die zich niet om de kou had bekreund toen hij het Erymantische zwijn moest vangen en vervolgens onderbrengen in het Witte Huis, die ongekend voortvarend een jaar lang rende om de hinde van Artemis te vangen, die onaangedaan en bikkelhard de Stymfalische vogels verjoeg, die onverstoorbaar in één dag de stallen van Augias reinigde, en tot in het merg koelbloedig de razende Kretenzische stier buiten gevecht stelde, waarna hij hem zwemmend overbracht naar het vasteland van Griekenland.

In een smalle gang komen, gewapend met een kolossaal mes, twee listige edellieden naderbij, die ook al de macht willen grijpen en een leidend tweemanschap over Thracië willen vestigen.

Maar het aangrijpendst is wel de scène rechts.

De kroonprins, herkenbaar aan zijn hoofddekseel met de pluimentooi, rent het binnenplein op om zijn vader te redden, maar is te laat. Hij had zitten studeren op de beginselen van de retorica en op zijn huiswerk voor filosofie, toen hij ver de stem van zijn vader had gehoord. De ongehoorde paniek, de doodsnoed. Twee senatoren houden de jongen in bedwang en proberen hem te kalmeren. Maar zij hebben niet eens gezien dat achter hen de gluisperige hofnar met een Griekse dolk komt aanzetten om de dynastie van Diomedes voorgoed te breken.

Hieronder het paneel.

